
• ŠTÚDIE A ANALÝZY •

MARCELA GBÚROVÁ

Morálny princíp a konzervatívne hodnoty v cirkevnom, verejnom a politickom živote Jura(ja) Janošku

Moral principle and conservative values in the devical, public and political life of Juraj Janoška: This paper contributes to elaborating the issue of Slovak political thinking in the 2nd half of the 19th century and the beginning of the 20th century. It focuses on one of the less known personalities in the Slovak politics and Church – Jur Janoška (1856-1930). The authoress analyses three dominant features of his activities in self-preservation of the nation: 1) Educational policy in the time of expansive denationalisation policy of the Hungarian government at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. 2) The outcomes of his endeavours to reform the Church policy. 3) His political activities at the time of the emergence of the Czechoslovak Republic. By way of conclusion the authoress states that J. Janoška, despite a remarkable trace having been left by him in the Slovak Evangelical Church and in the field of the protection of national self-interests and public policy, was sensitive to the discrepancy between the aims set for himself in his religious vocation and public performance and the way he managed to follow them. In his search for moral perfection, spiritual maturity, and civil honesty he is inspiring even in these days, full of maladies of morals and values.

Key words: politics, Evangelical church, christianity, education, language, nation

Pre formujúcu sa slovenskú politickú vedu je Jur¹ Janoška (1856-1930) nateraz neznámym autorom, hoci nemožno prehliadnuť jeho podiel na tvorbe národnozáchovnej školskej a cirkevno-evanjelickej politiky na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia na Slovensku, na príprave a realizácii Martinskej deklarácie z 30. 10. 1918 a na vzniku a činnosti Klubu slovenských poslancov v prvom Národnom zhromaždení v Prahe v rokoch 1918 – 1920. Značnú pozornosť mu venoval spolok *Tranoscius*, ktorý v roku 1898 Janoška zakladal. V rokoch 1932 a 1936 vydal ako pamiatku na svojho prvého „*správcu-predsedu*“ tri diely *Sobraných spisov Juraja Janošku*. Prvý diel² obsahuje súbor jeho článkov a úvah z I. až XX. ročníka ním založeného a redigovaného časopisu *Cirkevné listy*, druhý diel³ je výberom z článkov a úvah z ďalších ročníkov uvedeného

¹ Celé meno Juraj Janoška uviedol až E. Šenšel v prvom dieli jeho *Sobraných spisov*. Porovnaj *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku*. I. diel články a úvahy. Sostavil a vysvetlivkami opatril Ludevít Šenšel. Vydal spolok *Tranoscius*, Liptovský Sv. Mikuláš 1932. 350 s.

² Bibliografický údaj pozri v predchádzajúcej poznámke.

³ *Sobrané spisy Dra Juraja Janošku*. II. diel. Články a úvahy. Vydal spolok *Tranoscius*, Liptovský Sv. Mikuláš 1932. 321 s.

časopisu, ale aj z Národných novín a kalendárovej literatúry, a tretí diel⁴ zachytáva kázne, jubilejné články a nekrológy „*cirkevných a národných činiteľov*“ (niektoré majú charakter malých monografických štúdií: August Horislav Škultéty, Ján Alexander Fábry, Juraj Slávik, Svetozár Hurban Vajanský, Milan Rastislav Štefánik). Primeranú pozornosť Janoškovi ako organizátorovi rozličných kultúrnych podujatí (pri výročiach Juraja Tranovského, Jána Kollára, Michala Miloslava Hodžu) a literárneho života, ale aj ako príležitostnému literárnohistorickému publicistovi venovala slovenská literárnovedná komunita tým, že jeho portrét zaradila do Encyklopédie slovenských spisovateľov⁵. V predchádzajúcich sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa krátky portrét Jura Janošku (spolu s jeho synmi Jurajom a Milošom) objavil v Encyklopédii Slovenska⁶. Najnovšie si ho všimli dve inštitúcie: Matica slovenská⁷, ktorú pomáhal rozvíjať ako jeden z jej štyroch predsedov v rokoch 1922-1930, a Historický ústav SAV v Bratislave, ktorý na podnet redakcie denníka Pravda pripravil a vydal príležitostnú publikáciu profilov slovenských osobností v prvej polovici 20. storočia. Medzi nimi je aj stručný portrét Jura Janošku od N. Krajčovičovej⁸.

V našej štúdii si všimneme tri rozmary Janoškových národnoobraných aktivít: 1. Jeho národnoobrané „kroky“ v školskej politike v čase expanzívnej odnáródňovacej politiky uhorskej vlády na konci 19. a začiatku 20. storočia. 2. Výsledky jeho reformných úsilí v oblasti cirkevnej politiky. 3. Jeho politickú činnosť v čase vzniku Československej republiky.

Jur Janoška bol typickým predstaviteľom generácie, ktorá sa formovala na konci 19. storočia, v čase po nástupe „liberálnej“ vlády Kálmána Tiszu v roku 1875, keď vyvrcholilo obdobie silnej maďarizácie slovenského etnika. Janoška veľmi rýchlo rozpoznal, že šírenie tohto negatívneho národnostného javu, ktoré dostalo zákonnú podobu a organizačné zázemie (na Slovensku sa zakladali rozličné spolky, z ktorých najznámejším bol spolok FEMKE – Hornouhorský maďarský vzdelávací spolok so sídlom v Nitre založený v roku 1883), má nepriaznivý vplyv nielen na mestské stredné vrstvy a inteligenciu, ale najmä na slovenské ľudové školstvo. Predpokladal, že odnáródňovacia politika Tiszovej vlády sa v prvom rade sústreďí na štátnych úradníkov a zamestnancov. Vedel totiž, že z existenčných dôvodov bude nútená táto časť slovenského obyvateľstva prijať tvrdé podmienky uvedenej politiky. Janoškov predpoklad sa potvrdil: bol zaznamenaný zvýšený počet prihlásených štátnych zamestnancov slovenského etnika k maďarskej národnosti. Trochu odlišná situácia bola u ostatného slovenského obyvateľstva, najmä na poľnohospodárskom vidieku, ale i v priemyselných oblastiach západného, stredného a severného Slovenska, ktoré politiku Tiszovej vlády v národnostnej oblasti primárne nespájalo s možnosťami osobnej kariéry či s už spomínanými existenčnými dôvodmi. Janoška ako evanjelický kňaz (v roku 1880

⁴ Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. III. diel. Nekrológy a kázne nad rakvami cirkevných a národných činiteľov. Vydal spolok Transcius, Liptovský Sv. Mikuláš 1936. 342 s.

⁵ I. zväzok. Obzor, Bratislava 1984, s. 253.

⁶ Encyklopédia Slovenska. II. zväzok E-J. SAV, Bratislava 1978, s. 481.

⁷ Dôkazom sú tri príspevky o ňom v ročenke Slovenskej národnej knižnice Literárny archív 36/01, 37/02. Zostavila Terézia Kaššayová. Matica slovenská, Martin 2002. Ide o príspevky Miloša Kovačku (Skica k portrétu P. O. Hviezdoslava, s. 200-213; Kňaz podľa srdca božieho, s. 256-269), Michala Eliáša (Jur Janoška a Matica slovenská, s. 270-274) a Ivana Tótha (Kňaz, náboženský spisovateľ, redaktor a vydavateľ, s. 275-284). Uvedené príspevky odzneli na seminári o živote a diele Juraja Janošku v Martine v roku 2000.

⁸ Michálek, S. – Krajčovičová, N. a kol.: Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. VEDA, Bratislava 2003, s. 247-250.

nastúpil na svoju prvú evanjelizačnú misiu do Liptovskej Sielnice a v roku 1883 prestúpil na faru do oravskej dediny Jasenová), registroval v každodennom kontakte s miestnym obyvateľstvom dopad odnárrodnovacej uhorskej politiky na evanjelických veriacich (najmä v oblasti školskej a cirkevnej politiky). Pre neho sa uvedená oblasť stala príležitosťou rozvinúť svoje národnoobranné iniciatívy už v 80. rokoch 19. storočia.

Janoška programovo nadviazal na kollárovske-štúrovské predstavy o práve na vzdelávanie v „materinskom“ jazyku, ako aj na ich zásady o národnej identite tradične spájanej s cirkevnou evanjelickou kultúrou (národnosť a nábožnosť – boli ponímané ako východiskové identifikačné hodnotové vlastnosti slovenskej národnej pospolitosti). Bolo celkom prirodzené, že svoje národnoobranné aktivity Janoška v prvom rade sústreďoval na slovenčinu ako na hlavného identifikátora a konštituenta národa a na vzdelávanie v tomto jazyku. Keďže jednou z najohrozenejších častí odnárrodnovacej politiky uhorskej vlády bolo ľudové školstvo, rozhodol sa „investovať“ svoje evanjelizačné, vydavateľské a publicistické aktivity práve na pole cirkevného (evanjelického) školstva.

V duchu tradičného cirkevnovýchovného hesla „škola je štepnicou cirkve“⁹ usiloval sa presadzovať svoju víziu školskej politiky. Táto jeho predstava vychádzala z dvoch základných zistení: prvé z nich sa viazalo na známy fakt, podľa ktorého nie je dosiahnutý stav, „zodpovedajúci v otázke školstva zásade: slobodná cirkev v slobodnom štáte, kde cirkev stará sa svedomite o duchovnú stránku a štát nie menej verne a rozumne o reálnu stránku výučby“¹⁰. Druhé zistenie súviselo s dôkazmi o rozličných formách pomáharčovania ľudového slovenského cirkevného školstva¹¹. Janoška svoje predstavy o skvalitnení slovenského evanjelického školstva a štátnej politiky v ľudových školách prezentoval vo viacerých príspevkoch v Cirkevných listoch a Národných novinách od 80. rokov 19. storočia do rozpadu Rakúsko-Uhorska v roku 1918. Treba zdôrazniť, že majú obranný charakter, reagujú na stav politického ohrozenia vzdelávacieho systému evanjelického školstva na Slovensku, pričom sa do nich premietli ako jeho evanjelicko-kresťanské názory, tak aj jeho silné národné povedomie. Uvedené Janoškovy predstavy možno rozdeliť do nasledujúcich bodov: 1. Nevzdať sa evanjelických cirkevných škôl a reformovať ich tak, aby sa z nich odstránili, resp. minimalizovali vplyvy nekresťanských hodnôt a straníckej či štátnej politiky. 2. Budovať knižnice („seniorálne“, školské, učiteľské) za účelom vzdelávania v „pozitívnych“ vedách, v kresťanskej literatúre a v umeleckej literatúre písanej v slovenskom jazyku. 3. Zriaďovať nedeľné školy a spolky mládeže, v ktorých sa má intenzívne vyučovať náboženstvo v slovenskom jazyku. 4. Vo vyučovacom procese „elementárnych“ škôl oddeliť „svetské“ predmety od náboženských predmetov s cieľom kvalitatívne – odborne a mravne – pripraviť kresťansko-evanjelickú mládež pre občiansky život v spoločnom štáte. 5. Obnoviť martinské gymnázium a celkovo skvalitniť výchovu a výučbu v evanjelických gymnáziách. 6. Skvalitniť výchovno-vzdelávací proces evanjelického kňazského dorastu, z ktorého by nevzišli „teológovia-dogmatici“, či „kňazi-kazatelia na kazateľnici“, ale „apologéti“ kresťanskej viery a kresťanského života, pracujúci „v znamení pravého pokroku na záchrane duše i tela národa“, teda takí, ktorí „poučujú, osvecujú, k dobrému vedú opustený, zanedbaný, úbohý, telesne alkoholizmom

⁹ Pozri Janoškov článok Vo svojom nie svoji. Cirkevné listy, r. 23, s. 98. Publikovaný v c. d. v pozn. 3, s. 40-50.

¹⁰ Tamže, s. 45.

¹¹ Porovnaj jeho článok Ducha neuhasujte! Tamže, s. 51-54.

*a inými pligami, duchovne i nezdravými naukami náboženskými a protináboženskými otrávaný ľud.*¹²

Janoška vedel o úskaliach realizácie svojich predstáv. Podstatné však bolo, že sa pri ich presadzovaní v cirkevno-evanjelickom školskom prostredí riadil základnou zásadou, že cesta k mravnej očiste, k slobode človeka a národnej „pospolitosti“, k pokroku v občianskom, verejnom a politickom živote vedie cez poznávanie Kristovho evanjelia. Za týmto kresťanským postojom nemožno nevidieť jeho konzervatívnu ideovú pozíciu v otázkach postavenia kresťanstva a kresťanskej morálky v živote spoločnosti, osobitne v živote slovenskej spoločnosti. Janoškovy predstavy o dobrej politike v evanjelickom školstve na Slovensku sa viazali na toquevilleovské presvedčenie, že človek, keď chce byť autentický, slobodný v poznávaní pravdy a v konaní všeobecného dobra, musí veriť, keď mu chýba kresťanská viera¹³, plné osobné odovzdanie, zrieka sa svojho pravého bytia a siaha po princípe svetskej autority, u ktorej nie je záruka pravého vedenia k mravnosti a humanite. Janoškova kresťanská viera bola vskutku autentická a teda inšpiratívna pre evanjelických kňazov, učiteľov a ďalších evanjelických intelektuálov, ktorí v čase silných nacionalistických tlakov v školskej politike Tiszovej vlády si hľadali svoju pozíciu v rozličných národnoobraných stratégiách slovenského etnika.

Slovenský národ sa prostredníctvom jazyka modernizoval a utváral ako kultúrno-politické spoločenstvo aj v čase ďalšieho Janoškovho cirkevného, verejného a politického účinkovania (v roku 1895 začína svoju tretiu a poslednú misiu farára v Liptovskom Mikuláši). Jazyk sa stával nielen najbyťostnejším národnoidentifikačným znakom, vrcholným prejavom ducha a kultúry, základným integratívnym prvkom národa, ale aj silným politickým nástrojom. V tomto kontexte treba zdôrazniť, že Janoška mal na obranu národného jazyka aj iné dôvody, než len dosiahnutie cieľového národnoobraného ideového horizontu: kvalitatívnu zmenu slovenského etnika na základe spisovného jazyka a z neho odvodenej národnej subjektivity. Janošku veľmi znepokojovali politicky cieleňé pokusy o presadenie maďarčiny ako bohoslužobného jazyka v luteránskej cirkvi augsburského vyznania. Vedel, čo by to znamenalo pre evanjelické školstvo na Slovensku, ale aj pre evanjelickú cirkev a každodenný evanjelizačný život „luteránskych“ kňazov. Veľmi dobre totiž poznal staršie publicistické obrany predstaviteľov luteránskych intelektuálov brániacich právo na materinský jazyk a na vzdelávanie v ňom¹⁴. Dá sa povedať, že v tomto smere pokračoval v ich obranárskej politike. Materinský jazyk vnímal nielen, ako sme už naznačili – štúrovsky, ale aj kollárovsky ako dar boží Slovákom, a takto sa k nemu aj správal. Písal výlučne po

¹² Tamže, s. 65.

¹³ Otázkou kresťanskej viery sa zaoberal vo viacerých svojich príspevkoch. V jednom z nich (Vnútorá misia. Cirkevné listy, r. 1, 1887, s. 18; uverejnený v c. d. v pozn.1, s. 8.) upresnil svoje stanovisko k viere (synonymizoval ju s pojmom vnútornej misie) v nasledujúcom zmysle: „Vnútorá misia pracuje ... na tom, aby tí, ktorí sa k viere v Krista v krste svätom zaviazali a zaslúbenie večnej milosti Božej z teje viery prijali, dokazovali vieru túto v Bohu milom živote a pobožnom obcovaní, ako sa na pravých vyznavačov a nasledovníkov Kristových svedčí... aby viera nebola len zovnútorneým vyznávaním, mŕtvym za pravdu držaním toho, čo sa učí, zvestuje, káže, ale bola vierou, prenikajúcou, posväcujúcou celý život v obet' živou, svatou, Bohu líbou službu.“ (s. 8) V tejto súvislosti kriticky konštatuje spolu s J. M. Hurbanom, že „Vnútoré apoštolovanie v cirkvi u nás je naprosto neznáme; lebo sa kňazia držia viac len svojho úradného plášťa, učítelia ferule školskej“. (s. 11)

¹⁴ Pozri k tomu Štúr, E.: Slovanstvo a svet budúcnosti. Bratislava 1993, s. 135; Hurban, J.: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava 1959, s. 264; Rapant, D.: Dejiny slovenského povstania r. 1848-49. Diel prvý. Slovenská jar 1948. Turčiansky Sv. Martin 1937, s. 66 a i.

slovensky. Slovenčinu uvádzal do bohoslužobného jazyka a do náboženských kníh slovenských evanjelikov. V časopise *Cirkevné listy*, ktorý založil v roku 1887 a redakčne viedol do roku 1922, publikoval príspevky v slovenčine (výnimkou boli kázne písané v bibličtine), čo treba vysoko oceniť najmä v čase extrémnej maďarizácie a programovej pasivity národnopolitických síl v 80. a 90. rokoch 19. storočia. Mnohé z publikovaných príspevkov boli pritom ostro namierené proti rozličným formám intolerancie a polarizácie na pôde verejného a cirkevného života, ale aj proti nacionalistickým prejavom v národnostnej oblasti, osobitne proti ohrozeniu luteránskej cirkevnej kultúry, čo možno registrovať po generálnom konvente evanjelickej cirkvi (1894), keď maďarčina sa presadila do bohoslužobného jazyka v luteránskej cirkvi augsburského vyznania. Janoška v článku *Naše cirkevné sbory v obrane svojich práv*¹⁵ objektívne zhodnotil význam synody z rokov 1891-1894 pre slovenských evanjelikov, pritom nezabudol pripomenúť nepríjemné skutočnosti súvisiace s vnášaním diskriminačných prvkov z politického prostredia do cirkevného prostredia slovenskej evanjelickej cirkvi, najmä pri uplatňovaní materinskej reči vo všetkých výkonoch cirkevného a náboženského života, v správe, v chrámoch a školách, teda v tom, čo sa všeobecne považuje za jeden z najcennejších výdobytkov reformácie zo 16. storočia. Iným obranným postojom Janošku vo vzťahu k slovenčine bola jeho aktívna účasť na založení *Tranoscia*, vydateľského a kníhkupeckého účastinárskeho spolku (1898). Vďaka Janoškovi sa hlavnou náplňou spolku stala vydateľská činnosť. Jeho pozitívny postoj k vydávaniu slovenskej historickej, literárnohistorickej, etickej, katechetickej, homiletickej, liturgickej, pastorálnej, právnej a umeleckej literatúry bol založený na hlbokom vzťahu k národnému jazyku. V súvislosti s jeho obrannou stratégiou jazyka ako kľúčového národnoemancipačného znaku Slovákov a s jeho vydateľskou a edičnou politikou trochu prekvapuje postoj, ktorý vyjadril na okraj známych diskusií o československej vzájomnosti v polovici 20. rokov 20. storočia (diskusia sa viedla najmä na stránkach časopisu *Prúdy* v roku 1914 v č. 9 a 10; Janoška sa tejto diskusie priamo nezúčastnil, pretože uvedený časopis považoval za konkurenčný z hľadiska ideovej a politickej orientácie – svoj názor prezentoval v časopise *Cirkevné listy*) vo vzťahu k bohoslužobnému jazyku evanjelických Slovákov. Najkoncentrovanejšie sa k tejto otázke vyjadril v článku *Čo to má znamenať*.¹⁶ Janoška sa vyhýbal krajnostiam v postojoch k centrálnym národnoobránnym témam. Tak to bolo aj pri obrane slovenčiny. Rozlišoval medzi národným jazykom (spisovnou slovenčinou) používaným takmer vo všetkých oblastiach činnosti (bežné dorozumievanie, v umeleckom, publicistickom a potencionálne i v administratívnom a odbornom vyjadrovaní) slovenského etnika a jazykom biblických a kázňových textov (bibličtina, jazyk Kráľickej Biblie). Janoška zastával v tomto smere – oproti napríklad Samuelovi Czambelovi, predstaviteľovi radikálnej výmeny bibličtiny za spisovnú slovenčinu – paradoxne liberálne, nie konzervatívne stanovisko: nestál na pozícií bezpodmienečného zachovania bibličtiny v bohoslužobnom živote, ale rešpektoval väčšinový názor evanjelických Slovákov, ktorí v tom čase nepovažovali „poslovenčenie“ Biblie za nevyhnutné. Súčasne bol otvorený zmene v tejto oblasti, ale príklad zo zastavenia tlače a napokon aj vydania Sasinkovho katolíckeho prekladu Písma svätého do slovenčiny ho presvedčilo, že skôr ako o preklad Biblie je potrebné starať sa o uplatnenie kanonizovaného biblického textu v bohoslužobnom živote, pretože namiesto všeobecne prijatej „*Biblie slovenskej*“ sa stále používali viaceré varianty textu Biblie („*Kráľická Biblia*, *Biblia Krmanovsko-Belovská*“, ale i staršie

¹⁵ *Cirkevné listy*, roč. 25, 1911, s. 98. Uverejnený tiež v c. d. v pozn. 3, s. 67-73.

¹⁶ *Cirkevné listy*, roč. 30, 1916. Uvedený článok je v plnom rozsahu uverejnený v c. d. v pozn. 3, s. 129-133.

„hallské, prešporské a novšie britské vydania“). Jeho opatrnosť v názorovom spore o preklade Biblie do slovenčiny bola motivovaná aj politickými úsiliami niektorých predstaviteľov evanjelických cirkevných kruhov, ktorí chceli využiť 400. výročie jubilea reformácie na obnovenie starých Zayovských unionistických plánov zo 40. rokov 19. storočia o spojení luteránov s kalvíni v Uhorsku. Zámery týchto predstaviteľov boli politicky priehľadné: Žiadosťami o preklad textu Kráľickej Biblie do slovenčiny chceli navonok riešiť problém „národnostného“ jazyka v luteránskej cirkvi, no v skutočnosti im išlo o posilnenie jednotného ducha uhorského protestantizmu, resp. uhorského separatistického konfesionalizmu a o vyvolanie rozkolu v slovensko-českých cirkevno-evanjelických vzťahoch. V pozadí tejto žiadosti bola prítomná obava uhorských politických kruhov z posilnenia panslavizmu, z ktorého upodozrievali najmä evanjelickú cirkev a. v. na Slovensku. Otvorene to potvrdil aj jeden z presvedčených „unionistov“ a priaznivec vytvorenia Uhorsko-krajinskej biblickej spoločnosti v časopise *Belmisszió*, ktorý odporúčal vydať „slovenskú Bibliu“ v presvedčení, že tým by „vykonala cirkev i peknú úlohu so stanoviska maďarskej štátnej idey, lebo by urobila prietž misii, ktorú česká cirkevná reč u Slovákov koná v prospech československej národnej jednoty“¹⁷. Janoška tému týchto politických hier uzavrel veľmi výstižnou poznámkou: „nie slovenskú Bibliu, ale viac Biblie, duchovného pokrmu, duchovného vzdelania ľudu nášmu!“¹⁸.

Bolo celkom logické, že nielen vo svojej pastoračnej praxi, ale aj v cirkevných funkciách a vo svojej verejnej a politickej činnosti rozvíjal osvojené hodnoty kresťanského učenia. To, čo povedal vo svojej kázni pri pohrebe biskupa Dr. Samuela Zocha, ktorého život, cirkevné, verejné a politické účinkovanie (redaktor časopisu *Stráž na Sione*, správca sirotinca, osnovateľ Martinskej deklarácie z 30. 10. 1918, poslanec historicky prvého Národného zhromaždenia v Prahe – 1918-1920, župan, administrátor Západného dištriktu, biskup evanjelickej cirkvi augsburského vyznania) boli veľmi podobné Janoškovmu životnému osudu, možno, s istou licenciou v otázke ideálu evanjelického kňaza ako verejného činiteľa, povedať aj o hodnotách činu J. Janošku na cirkevnom a verejno-politickom poli: „Tak želim si vidieť kresťanského evanjelického kňaza v zástoji verejného činiteľa ako ideál, na ktorého celom životnom, nábožensko-cirkevnom i národno-politickom pôsobení dosvedčuje sa pravda, našim kňazom-spevcom Jánom Kollárom vyslovená, že nábožnosť a národnosť sú sestry, aby i tú prvú pestoval a ani tú druhú nezanedbával; tak chcem ho vidieť ako vyznavača pravdy, ako bojovníka viery, ako verného služobníka Kristovho; ktorý je taký pred oltárom Božím, taký i v zákonodarnom sbore, kde sa vynášajú krajinské zákony, aby sa vynášaly v duchu večných, svätých zákonov Božích; chcem vidieť vzor kňaza podľa srdca Božieho, ktorý čo osvedčuje slovom, to dosvedčuje skutkom, ktorý čo vyznáva ústy, to nezapiera životom, ktorý keď iným káže, sám nie je nešľachetným, ktorý čo buduje pekným napomínaním, to nerúca špatným obcovaním; chcem vidieť ideál taký, s ktorým – hovoriac slovami apoštola »odmítame ukrývaní neslušnosti, nechodíme v chytrosti, aniž se lstivě obíráme se slovom Božím; ale zjevovaním pravdy v príjemnost uvodíme sebe u každého svědomí lidského před obličejem Božím.«¹⁹

Vždy, keď mal príležitosť prezentovať v kázňovom, pohrebnom či verejnom prejave, alebo v časopiseckom či novinovom príspevku niektorý z uvedených princípov poslania kňaza a ve-

¹⁷ Tamže, s. 132.

¹⁸ Tamže, s. 133.

¹⁹ C. d. v pozn. 4, s. 328-329.

rejného či politického činiteľa, urobil tak priam s dôslednosťou ideálneho obhajcu zásad pravdy, práva, spravodlivosti, mravnosti, slušnosti. Osvojil si kollárovskú ideu spojenia národnosti a nábožnosti, ktorú veľmi často prezentoval a obhajoval. Robil tak nielen prostredníctvom vlastných národotvorných činov, ale napríklad aj pri portrétovaní iných vlastenecky orientovaných evanjelických kňazov. Najexplicitnejšie to vidieť v portrète učiteľa Stanislava Zocha, syna významného predstaviteľa romantickej národotvornej generácie Ctibora Zocha. Vyzdvihol jeho zakladateľskú činnosť pri vytváraní krúžkov „domácich nábožnosti“ a pri výklade biblických textov v „nedelnej škole pre dieťky“. V nich Stanislav Zoch spájal výchovu k viere s výchovou k národnej hrdosti a to v duchu svojho životného kréda: Boh stvoril Slovákov, preto je to jeho vôľa, aby vzdelávaním nadobudli silné národné povedomie. Kto sa odrodí, nemôže byť ani dobrým Slovákom, ani nábožným človekom. V tomto zmysle Zoch dokonca vytvoril jeden zo svojich najznámejších pohrebných veršov, ktorý Janoška nemohol neodcítovať: „Kto svoj kraj shodí, reč si potupí, otcovské zvyky opustí, ten ľahko nechá i svoju vieru, i Pána Boha sa spustí.“²⁰

Janoška si uvedomoval, že pre náboženské a cirkevné zásady, pre vyznávanie „čistého“ evanjelia, pre zdravý rozvoj cirkevného života evanjelikov na Slovensku je veľkým nebezpečenstvom koexistencia cirkevného (náboženského) a verejného (občianskeho) princípu, resp. cirkvi a politiky. Z toho dôvodu sa stotožnil s názormi viacerých evanjelických kňazov, že „do cirkvi politiku len k vôli politike uvádzať neslobodno“²¹. Podobný názor mal aj v súvislosti s cirkevným časopisom (myslel tým Cirkevné listy)²². Jeho presvedčenie o správnosti názoru o škodlivosti politiky v evanjelickej cirkvi bolo motivované viacerými skutočnosťami. Tie nielen registroval, ale sa s nimi kriticky vyrovnával: 1. Takmer počas celej svojej aktívnej „duchpastierskej“ práce sa usiloval odstrániť z evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku nepravdivú politickú nálepku o panslavistickej vetve evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku, ktorú jej „prisúdil“²³ generálny konvent evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v roku 1882. Na dištriktuálnom konvente (1889) sa napríklad usiloval spolu s ďalšími predstaviteľmi evanjelických cirkevných zborov presadiť, žiaľ neúspešne, aby sa 5. bod spomínaného generálneho konventu nepovažoval za záväzný. Nepomohli ani jeho zdôvodnenia argumentmi z „Písma“ a „Symbolických kníh“, v ktorých sa pripomína, že to, čo sa protiví Kristovmu evanjeliu, netreba rešpektovať. 2. Krízové obdobie evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku vyvrcholilo začiatkom 90. rokov 19. storočia, keď sa rozhodovalo o prestavbe preddunajského dištriktu. Napokon sa tak stalo v roku 1894 na generálnom konvente, ktorý rozhodol na základe „uhromanstva najvyšších cirkevných kruhov“²⁴, že z preddunajského dištriktu boli vyčlenené senioráty – turiecky, oravský, liptovský, a namiesto nich boli pripojené tieto senioráty: tekovský, hontský, novohradský, komárňanský, pričom turiecky seniorát bol pride-

²⁰ Tamže, s. 136.

²¹ C. d. v pozn. 3, s. 10.

²² Porovnaj článok Keď Uhorsko bude ruskou provinciou. Tamže, s. 88.

²³ Urobil tak, pravdaže, nepriamo, prostredníctvom zápisnice (bod 5): „Jestli kto slovom, písmom, tlačivom, skutkom objavil, že je nepriateľom národa maďarského a snáh maďarských, v cirkvi ev. a. v. považovaný má byť ako volebná prekážka pri obsadení úradov cirkevných, a pre prechmaty panslavistické pokáraní teológovia nesmú byť vysvätení na úrad farský.“ Citované z príspevku I. Tótha Jur Janoška – Kňaz, náboženský spisovateľ, redaktor a vydavateľ, s. 276. Celý bibliografický údaj pozri v pozn. 7. K tomu treba poznamenať, že uvedený bod zápisnice sa plne vzťahoval na evanjelických kňazov na Slovensku, ktorí si mali rozmyslieť, či budú evanjelium a božie zákony prezentovať v slovenskej reči, to znamená v zmysle biblickej pravdy, a byť považovaní za panslávov, alebo sa budú riadiť pastierskym listom biskupa Szeberényiho, v ktorom sa jasne vymedzuje rozdiel medzi pojmom vlastenectvo a panslavizmus.

²⁴ Kovačka, M.: C. d. v pozn. 7, s. 259.

lený k banskému dištriktu a oravský s liptovským k potiskému dištriktu. Treba zdôrazniť, že v tomto zápase proti deleniu, resp. reorganizácii preddunajského dištriktu, ktorého výsledkom bola majorizácia prirodzenej slovenskej väčšiny v tomto dištrikte, bol Janoška veľmi aktívny nielen v generálnom odbore uvedeného dištriktu ako delegát slovenskej strany, na stránkach Cirkevných listov, ale aj ako organizátor platforiem, na ktorých mali slovenskí evanjelici organizovať koncentrovanejšiu obranu ponad hranice nových dištriktov. Uvažoval napríklad o stálej konferencii kňazov liptovsko-oravského a turčianskeho seniorátu, ktoré boli od seba oddelené. V roku 1896 sa usiloval v Liptovskom Sv. Mikuláši podľa vzoru J. Fábryho, budovateľa vnútornej evanjelickej misie, založiť vnútromisijný spolok Tranovský, ktorého činnosť by sa orientovala na vydávanie náboženskej literatúry určenej pre nenáročného slovenského čitateľa. Pre odpor vysokých cirkevných kruhov, ktoré v tom videli slovenskú obranu proti Lutherovmu spolku Lither-tarsaság uskutočňujúcemu maďarskú líniu v evanjelickej cirkvi v Uhorsku, mu ani tento zámer nevyšiel. Jeho úsilie uskutočniť vnútromisijný vydavateľský projekt bolo napokon úspešné v roku 1898, keď na zákonnom podklade účastinnej spoločnosti založil veľmi úspešný spolok Tranoscus, v ktorom vydával slovenskú náboženskú, umeleckú a odbornú literatúru. Podobný význam má jeho Tranovského kalendár, ktorý zostavoval a redigoval plných 32 rokov, a to od roku jeho založenia (1899). 3. Janoškovo presvedčenie o organizovaní energetickej obrany slovenských evanjelikov vzrástlo v roku 1900, keď sa dozvedel o úzkom spojení „*istých pohlavárov oboch evajl. cirkví*“ so šovinisticky zameraným časopisom Magyar Szó, ktorý sa začal predstavovať ako orgán a obranca protestantizmu v Uhorsku. Svoj názor na uvedenú poľutovaniahodnú skutočnosť skoncentroval v názve článku Politika je zkazou cirkve, pričom v samotnom texte naznačil ďalšie negatívne výsledky spojenia „*premenlivých hesiel politiky*“ a cirkevného života, predovšetkým pomaďarčovanie škôl a bohoslužieb na slovenskom území.²⁵ 4. Po roku 1918 vznikli nové podmienky pre nápravu chýb, ktoré sa urobili v evanjelickej cirkvi pred týmto obdobím. V najkritičejšom období novej republiky, to značí v prvých týždňoch a mesiacoch po 29. 10. 1918, keď politické pomery v Českoslovenku boli ešte neusporiadané, využil biskup v Nyiregyháze H. Geduly túto situáciu na zverejnenie svojho „okružného“ listu, ktorým sľuboval slovenským evanjelikom splniť ich „...*oprávnené žiadosti, ktoré se vztahuji na cele slobodné a neobmedzené užívaní materinské reči tak v cirkvi jako i v školách, v administrácii i...: jistotne splnené budou*...“²⁶ Urobil tak v nádeji, že slovenskí evanjelici zostanú aj po roku 1918 v spoločnej uhorskej evanjelickej cirkvi. Janoška túto ponuku rezolútne odmietol s poznámkou, ktorá nepotrebuje podrobný komentár: „*Teraz sľubovať, – akú to má mravnú cenu, akú záväznú moc?*“²⁷ Janoškova cirkevná obranná politika v podmienkach Rakúsko-Uhorska, založená na kollárovskom princípe spojenia nábožnosti a národnosti, mala svoje pozitívne vyústenie po roku 1918 minimálne v dvoch skutočnostiach: Po prvé v tom, že Janoška spolu s J. Vanovičom boli pozvaní ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárom na poradu do Žiliny (21. 1. 1919), na ktorej sa vytýčili základné ciele budovania evanjelickej cirkvi na Slovensku. Po druhé v tom, že sa stal vysokým cirkevným funkcionárom (administroval východný dištrikt; bol duchovným predsedom historicky významnej Prvej slovenskej evanjelickej trenčianskoteplíckej synody v roku 1921, ktorá prijala novú Ústavu cirkvi evanjelickej a. v. na Slovensku; stal sa

²⁵ C. d. v pozn. 1, s. 188-190.

²⁶ Citované z Kovačka, M.: C. d. v pozn. 7, s. 266.

²⁷ Tamže.

biskupom Východného dištriktu a prvým predstaviteľom celej slovenskej cirkvi evanjelickej a. v. v roku 1925), ktorého prácu – cirkevnú, národnoobranú, misijnú, verejnú, ekumenickú (bol podpredsedom Svetovej aliancie pre pokojovú prácu medzi národmi pomocou cirkví v polovici 30. rokov 20. storočia) – si vážili doma i v zahraničí (v roku 1923 dostal ako prvý Slovák čestný doktorát na pražskej Husovej evanjelickej teologickej fakulte).

V zmenených štátnopolitických pomeroch po roku 1918 si uvedomoval, že slovenská politika sa začína výrazne stranicky diferencovať, pričom táto diferenciácia mala ešte všetky znaky tranzitívneho obdobia: štruktúrovanie politických strán na tri vyhranené ideové bloky (konzervatívny, socialistický a liberálny) malo zjavné trhliny. Absentoval najmä silný liberálny („pokrokový“) politický subjekt, pričom konzervatívny blok strán reprezentovali až dve strany: národná SNS a klerikálno-národná SĽS. Janoškovi, ako sme už naznačili, neimponoval klerikálny rozmer straníckej politiky, čo dal najavo nielen tým, že sa nehlásil k žiadnej klerikálne orientovanej politickej strane, ale predovšetkým svojím zásadným postojom v diskusiách na tému, či by bolo veľmi škodlivé pre evanjelickú cirkev a pre evanjelickú inteligenciu na Slovensku, keby vznikla evanjelická politická strana²⁸. Janoška odmietol predstavu o vzniku takejto politickej strany. Pritom si uvedomoval, že situácia evanjelickej časti slovenského spoločenstva nie je v novej republike dobrá. Jeden z dôvodov na jej zlepšenie videl v tom, aby malo zástupcu vo vrcholných politických pozíciách.

Janoška sa vďaka rozhodnutiu slovenských politikov pri Národnom výbore v Prahe na čele s Vavrom Šrobárom dostal do skupiny 41 (neskôr 53) slovenských poslancov prvého Národného zhromaždenia v Prahe v roku 1918. K tomu treba podotknúť, že parlament vznikol rozšírením pražského Národného výberu na 256 členov, pričom pre Slovákov neplatil stranický kľúč z volieb v roku 1911, pretože boli považovaní za zástupcov jedinej politickej organizácie, čo sa, prirodzene, stretlo na Slovensku s nepochopením a protestmi (protestoval najmä Výkonný výbor SNR a žiadal slovenských delegátov, aby sa zriekli svojich mandátov a po dohode so SNR navrhli svojich náhradníkov²⁹). Slovenský klub poslancov, ktorý sa utvoril zo všetkých slovenských poslancov NZ, neakceptoval žiadne návrhy ani protesty na zvolený spôsob výberu poslancov a pracoval ako relatívne kompaktný poslanecký klub až do nových parlamentných volieb v roku 1920. Po týchto voľbách Janoška skonštatoval neprijemný fakt, že evanjelické spoločenstvo na Slovensku v Národnom zhromaždení nezastupuje žiadny politik hlásiaci sa k evanjelickému vierovyznaniu. Východisko z danej situácie nevidel v úplnej izolácii evanjelikov od politického života, ale v spolupráci so „*stranou, ktorá nielen naše náboženské city šetrí, našim záujmom neškodí, ale ako pestovateľka národných tradícií je i najbližšia širokým vrstvám nášho ľudu, za ktorú každý inteligent Slovák-evanjelik, menovite kňaz a učiteľ, i v časoch nebezpečných oddane, obetive všetko vykonal.*“³⁰ Touto politickou stranou myslel SNS, ktorej sa stal členom nielen preto, že ju vnímal ako pokračovateľku idey jednotnej národnej politiky s jednou reprezentáciou (v tom bol veľmi podobný názorom S. H. Vajanského na úlohu tejto politickej strany), ale aj z iného dôvodu: v centre pozornosti SNS bola totiž realizácia jedného z variantov ním precizovaného kollárovskeho hodnotového spojenia nábožnosti a národnosti: „*Naproti tomu politiku, prameňom a živlom ktorej je láska k vlasti, túto politiku do cirkve uviesť je nielen*

²⁸ Pozri článok Na novej čase vlné uverejnenom v časopise Cirkevné listy, 1925, s. 6. C. d. v pozn. 3, s. 189.

²⁹ Bližšie pozri List Výkonného výboru SNR Slovenskému klubu poslancov z 22. 11. 1918. ALU, 94 S 8.

³⁰ C. d. v pozn. 3, s. 191.

*slobodno, ale i potrebnó, lebo táto politika slúži cieľom nielen vlasti, ale i ev. cirkve.*³¹ Janoška sa obával veľkej straníckej štruktúrovanosti politických strán na Slovensku. Ako človek konzervatívnych hodnôt (požadoval slobodný život spojený s mocou najvyššej mravnej autority – Bohom a cirkvou, zakladal si na tradíciách – kultúrnych, rodinných, konfesionálnych, kresťanskú rodinu vnímal ako základnú jednotku dobrej výchovy a prosperity obce, štátu, pozornosť venoval tradičným stavom – kupectvu, obchodu, remeselníctvu³²) mal obavy najmä z narastajúceho vplyvu socialistických myšlienok a „*pokrokárskych*“ (liberálnych) politických hnutí, no kriticky sa pozeral aj na klerikalizáciu politického života. Z uvedeného dôvodu sympatizoval s názormi, ktoré často prezentovali Národné noviny v prvých rokoch po vzniku Československej republiky. Podľa nich, treba sa chrániť „*ruvačky strán a ich vodcov*“. Slovákom stačí jedna spoločná národná strana (myslí sa SNS), ktorá by zastrešovala všetky názorové politické prúdy, a rozličné organizácie (kupecké, hospodárske, priemyselné, kultúrne, stavovské a pod.), ktoré by zase reprezentovali občiansky a verejný život spoločnosti³³.

V článku nazvanom *Vážne napomenutie z dávnej minulosti*, ktorý uverejnil v Národných novinách ešte v čase plnenia svojho poslaneckého mandátu v Národnom zhromaždení v Prahe v roku 1920³⁴, poučený rozličnými praktikami boja o politickú moc, vrátane stranického particularizmu, nemohol nepripomenúť klasické etické posolstvá, ktoré by mali platiť aj v politickej činnosti zástupcov občanov pôsobiacich v zákonodarných zboroch a v iných orgánoch štátnej a verejnej správy. Nie je náhoda, že „*siahol*“ po dvetisíc rokoch starých Platonových zásadách pre politikov v riadení štátu, ktoré si osvojil aj vynikajúci štátnik, právnik, filozof, spisovateľ a najslávnejší rečník starovekého Ríma Marcus Tullius Cicero a citoval ich vo svojom filozofickom spise o politických postojoch O povinnostiach. Jur Janoška ako znalec filozofie „*klasického veku*“ ľahko rozpoznal rozdiel medzi atomistickým materializmom vo filozofii Démokrita a objektívnym idealizmom u Platóna. Vedel, že Platón nie je apolitickým mysliteľom, ľahostajným k javom verejného života a k politickým inštitúciám. Poznal Platónovu teóriu ideí, ktorá úzko súvisela s jeho učením o spoločnosti a štáte (práce *Politeia*, *Zákony*, dialógy *Politikos*) a inšpiroval sa ním. Cicera, ktorý sa inšpiroval Platónovým filozofickým idealizmom, Janoška poznal predovšetkým z prác *O štáte*, *O zákonoch* a z už spomínaného spisu *O povinnostiach*. To, čo mu na Cicerovi najviac imponovalo, súviselo pravdepodobne s jeho postojmi na otázku vzťahu etiky a náboženstva a na problematiku „*vrodených všeobecných pojmov*“, ktoré sú človeku dané od prírody a sú spoľahlivé (viera v božie dielo, viera v nesmrteľnosť duše a v slobodu vôle a i.), no celkom určite sa o Cicera zaujímal ako o rečníka a to z celkom „*prozaického*“ dôvodu: sám bol považovaný za vynikajúceho kazateľa a rétora a o rečníckom umení sa zaujímal; z inšpiratívnych zdrojov klasického rétorického umenia nemohol preto vynechať starogréckeho rečníka. V uvedenom článku Janoška odcitoval dve Platónove pravidlá, a dal ich do pozornosti všetkým, ktorí sa chcú podieľať na riadení a správe štátu: „*po prvé, aby sa tak starali o dobro občanov, že pri všetkom, čo konajú, len toto dobro majú na zreteli a nehľadajú svojho vlastného osohu; a po druhé, aby sa starali o celok štátu, lebo ak by sa starali len o niektorú časť, zanedbali*

³¹ Tamže, s. 10.

³² Porovnaj niektoré Janoškove články: *Domácnosť – rodina*. Domový kalendár, 1884, s. 31; *Dobré slovo rodičom*. Slovenský obrázkový kalendár, 1890, s. 34;

³³ Porovnaj napríklad príspevok s príznačným názvom *Strany* od M. Blahoprajného (Národné noviny, r. L, 27. 3. 1919, č. 71, s. 1).

³⁴ Článok je uverejnený v c. d. v pozn. 3, s. 274-277.

by ostatné... *A veľmi nebezpečnú vec uvádzajú do republiky, ktorí starajú sa len o istú čiastku občanov, ale zanedbávajú iné.*³⁵ Janoška porovnávajúc politickú realitu svojich čias s Platónovou platformou ideálneho štátника, ktorá nevznikla bez príčiny a bez určitého osobitného zámeru, konštatuje, že má nadčasovú platnosť. Vzhľadom na dobré poznanie slovenskej, ale i českej spoločensko-politickej skutočnosti neprekvapuje Janoškov odvážny návrh, aby „*dve zlaté*“ Platónove pravidlá „*boly do očí bijúcim písmom napísané a vyvesené na bránach všetkých vládných a úradných miestností našej Česko-slovenskej republiky, počnúc od ministerských siení v Prahe cez vládnú budovu v Bratislave až po posledné dvorany a kancelárie župných domov na Slovensku. Áno i po najodľahlejších dedinách, kde majú miesto úrady, vrchnosti a všelijaké rady bez počtu, bez konca a kraja.*“³⁶ Jeho ostrý tón výčitky patril predovšetkým politikom a funkcionárom v štátnych úradoch, aby v ich riadení nehľadali vlastný osoh, ale aby mali na mysli celok v jeho komplexnosti a všeobecnosti. Súčasne bol namierený na úradníkov spravujúcich mladý štát, ale aj na tých, ktorí podľahli nezdravej partokratickej súťaživosti a tlakom straníckej mocenskej politiky. Janoška z vlastnej skúsenosti poslanca Národného zhromaždenia v Prahe a člena Klubu slovenských poslancov, ktorý sa musel podriadiť prijatému systému hlasovania (klubovým konsenzom) a rešpektovať kolektívne rozhodovanie o závažných štátnopolitických, hospodárskych a administratívno-správnych otázkach novo sa tvoriaceho štátu, a súčasne na základe skúsenosti zo straníckej politiky (SNS) pochopil zhubné následky partokratickej moci na demokratické riadenie štátneho organizmu. Jeho obrazné zvolanie na Cicera, aby prišiel a „*hromovým*“ slovom privolal na vtedajších straníckych vodcov svoje povestné Quousque tandem! sa môže zdať trochu teatraľne, no podstatné je, že je pravdivé a nadčasové. Platilo rovnako pre vtedajšiu česko-slovenskú stranícko-politickú scénu, a platí rovnako, žiaľ, aj pre súčasnú nielen českú a slovenskú stranícku politiku: „*Až dokiaľ budete zneužívať svoje postavenie na stranícke ciele a nadužívať našu trpezlivosť? Až dokiaľ bude vám záujem, prospech, osoh, vláda jednej strany nad záujem, dobro, áno nad osud celého štátu? Až dokiaľ budete vnášať do republiky veci veľmi nebezpečné, keď staráte sa o len istú čiastku občanov a iné zanedbávate, áno ukracujete, krivdíte, utláčate! Dokedy budete staväť príslušnosť ku strane nad schopnosť, vernosť, spolaľivosť a opravdové zásluhy?! Dokedy budete brať v ochranu, do popredia tisnúť i vyznačovať zjavných darebákov len preto, že počítajú sa k vašej strane – a odvrhovať, urážať budete čestných, zaslúžilých, štátu osožných a potrebných len preto, lebo majú vlastné presvedčenie a neskláňajú svoje šije pod vaše strannícke jarmo!*“³⁷

Jur Janoška sa považoval za prvého hriešnika medzi hriešnikmi. To o ňom prezradil z necitovaného zdroja jeden zo znalcov jeho mnohostranných tvorivých aktivít³⁸. Ak je to tak, potom táto autokritická charakteristika vypovedá o tom, čo sa tu ešte nepovedalo. Jej autor, napriek evidentne výraznej stope, ktorú zanechal v slovenskom cirkevno-evanjelickom, národnoobranom, ale aj verejnom a politickom poli, pociťoval neustále rozpor medzi cieľmi, ktoré si vo svojom kňazskom poslaní a verejnom účinkovaní postavil, a tým, ako ich naplnil. V tomto úsilí po mravnej dokonalosti, duchovnej zrelosti a občianskej statočnosti je inšpiratívny aj pre dnešok plný mravných a hodnotových neduhov.

³⁵ Tamže, s. 274.

³⁶ Tamže, s. 274-275.

³⁷ Tamže, s. 276-277.

³⁸ Tóth, I.: C. d. v pozn. 7, s. 275.